

פרק שישה עשר

ברית המילה

א. כריתת ברית בשם אל שדי

ברית המילה (י"ז) היא הברית השנייה שה' כרת עם אברהם, וקדמה לה ברית בין הבתרים (ט"ו). אולם ברית בין הבתרים נכרתה בשם ה', ואילו ברית המילה נכרתה בשם אלהים ובשם אל שדי. ולפיכך אם נרצה להבין את משמעות ברית המילה, עלינו לעיין בדברים שנאמרו לאדם הראשון בשם אלהים מיד אחרי בריאת העולם.

נאמר בתחילת התורה, שהשמים והארץ וכל צבאם נבראו בשם אלהים, הבריאה נמשכה שישה ימים והיא הגיעה לסיומה עם בריאת האדם. אחר כך התגלה אלוהים לאדם ולאשתו:

א', כח נִיְבָרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים

נִי'אָמַר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁהָ

ברכת אלוהים שנאמרה כאן לאדם כוללת שני עניינים. מחד, ברכת פריה ורביה, ההופכת יחיד בן תמותה לציבור נצחי; ומאידך, ברכת "ומלאו את הארץ וכבשה", הקובעת את יחס האדם אל הארץ. ויש בכללה גם ההבטחה, שאף על פי שהשמים שמים לה', הרי הארץ נתן לבני אדם.

בשתי הברכות האלה הבטיח אלוהים את קיומו של האדם בכל זמן ובכל מקום. ורק אחר כך קבע את יחס האדם אל שאר כל הנבראים: השליט אותו על בעלי החיים ומסר לו את מזונו מן הצומח (א', כח-כט).

כל הברכות האלה עברו ובטלו כעבור עשרה דורות, כאשר חרב העולם במי המבול. בחמשת חודשי המבול לא פרה האדם ולא רבה, אלא נתמעט וגווע; והארץ לא הייתה עוד ראויה לישיבת אדם, שהרי הייתה מוצפת מים.

אולם כאשר עבר הזמן שהוקצב למבול, זכר אלוהים את נח ואת כל באי התיבה. מיד שכחו המים ונתמעטו עד שיבשה הארץ. וכאשר יצא נח מן התיבה, הוא ראה שהארץ חזרה לאיתנה, כביכול נבראה מחדש אחרי שחרבה בימי המבול. והוא ידע שיהיה עליו לייסד אנושות חדשה במקום האנושות שגוועה במי המבול. ולפיכך התגלה אלוהים אל

נח, כדרך שהתגלה בשעתו לאדם הראשון. והוא בירך את האנושות העתידה לקום אחרי חידוש העולם - כשם שבירך בשעתו את האנושות שקמה אחרי בריאת העולם:

ט', א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו
וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ.

ברכה זו ניתנה בשם אלהים, והיא דומה - כמעט זהה - לברכה שניתנה לאדם בשם אלהים. היא כוללת את ברכת "פרו ורבו" ואת ברכת "ומלאו את הארץ"; ומיד לאחריה נאמר, שבני אדם ישלטו כבעלי החיים וימצאו את מזונם מן החי ומן הצומח (כ-ג). והואיל והותר לבני נח לאכול גם מן החי, היה צורך להוסיף את איסור אכילת "בשר בנפשו דמו" ואת איסור שפיכת דם האדם (ד-ו). והברכה חותמת כעין פתיחה:

ט', ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ.

נמצא, שכל הברכות שניתנו לאנושות בימי אדם ניתנו גם לאנושות החדשה שקמה בימי נח. ולא נשנו הברכות האלה אלא בשביל מה שנתחדש בהן: בימי אדם אלוהים רק בירך את האנושות; בימי נח הוא לא רק בירך את האנושות, אלא גם הקים עמה ברית:

ט', יא וַהֲקַמְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם
וְלֹא יִכְרַת כָּל בְּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמָּבוּל
וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מָבּוּל לְשַׁחַת הָאָרֶץ.

ואחרי שהקים ברית עם האנושות, גם נתן לה אות ברית:

ט', יב-יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם...
אֶת קַשְׁתִּי נִתְמִי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ.
וְהָיָה בְּעָנְנֵי עָנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקַּשְׁת׃ בְּעָנָן...
וְהִיְתָה הַקַּשְׁת׃ בְּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לְזִכָּר בְּרִית עִוְלָם...
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקַּמְתִּי...

גם הברית וגם אות הברית ניתנו בשם אלהים, והן תוספת לברכות שניתנו קודם לכן בשם אלהים. הברית באה להבטיח שלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, והקשת בענן היא אות הברית שיבטיח את קיום הברית.

ברכות אלוהים לנח נתקיימו אחר כך במלואן. בני נח הולידו בנים אחר המבול, ואלה פרו ורבו עד שהיו לשבעים ראשי אומות, "ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול" (י', לב). ואחרי שעברו עשרה דורות נתקיימה גם ברית הקשת. על פי החוק של "מה שהיה הוא שיהיה" (קהלת א', ט) כבר היה אפשר לצפות שיבוא מבול חדש וישטוף את הארץ בחטא האדם; ואחר כך תקום אנושות חדשה על חרבות האנושות הקודמת.

אולם לא כך היה. אלא אלוהים הקים אנושות חדשה - מתוך האנושות הקיימת. לשם כך בחר באברהם שימלא את התפקיד שהוטל בשעתו על נח: הוא יקים אנושות בזעיר אנפין, שתהיה שקולה כנגד האנושות בכללותה: לא במקומה תבוא ולא על חרבותיה, אלא על יסודה ולתקנתה. ואלה הדברים שנאמרו לאברהם כאשר הוטל עליו התפקיד הזה:

- י"ז, א אָנִי אֵל שְׂדֵי הַתְּהֵלֶךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים.
 ב וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְכָּה אוֹתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד.
 ו וְהִפְרַתִּי אוֹתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד וְנִתְמַיֵּךְ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ.
 ז וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ... לְבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזַרְעֶךָ אֶתְרִיךָ.
 ח וְנִתְמַי לְךָ וּלְזַרְעֶךָ אֶתְרִיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים.
 ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר...
 יא וְנִמְלַתְּם אֶת פֶּשֶׁר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם.

כל הדברים שנאמרו לאדם בשעת ייסוד האנושות נאמרו כאן לאברהם בשעת ייסוד האנושות בזעיר אנפין: מחד, ברכת פריה (ו) ורביה (ב), שתביא לידי כך שאברהם יהיה לגוים (ו); ומאידך, נתינת הארץ לזרע אברהם (ח); אלא שהארץ שוב איננה הארץ בכללותה, אלא הארץ הנבחרת, שישב בה העם הנבחר. כמו כן כל הדברים שנוספו אחר כך לנח נוספו כאן גם לאברהם: הקמת ברית ו"ברית עולם" (ב; ז) וקביעת "אות ברית ביני וביניכם" (יא). אלא שהברית איננה ברית הקשת, שניתנה לכלל האנושות, אלא ברית המילה שנוספה לאברהם ולזרעו בלבד.

וכשם שההבטחות שניתנו לנח מוסיפות דברים על מה שכבר הובטח לאדם, כן הדבר גם בהבטחות שניתנו לאברהם: הן כוללות את כל מה שכבר הובטח לאדם ולנח ומוסיפות עוד שני דברים חדשים בתכלית: מחד, הבטחת האל להיות לאברהם לאלוהים - המסיימת גם את ברכת פריה ורביה (ז) וגם את מתנת הארץ (ח); ומאידך, השם החדש שהאל נקרא בו במעמד הזה: עד כה הוא נודע בעולם רק בשם אלהים; ובשם זה הוא נקרא גם במעמד הזה! אולם בתחילת המעמד האל מציג את עצמו בשם חדש: "אני אל שדי".

1. שם אלהים נזכר בפרשה זו פעמים רבות. אף על פי כן נאמר בתחילת הפרשה: "וירא ה' אל אברם". וטעמו של דבר זה לא נתבאר.

ומסתבר, ששני העניינים האלה תלויים זה בזה. שכן כל הדברים שניתנו לאדם ולנח - פריה ורביה, הארץ, הברית ואות הברית - הם בגדר מתנות למקבלים, אך אין הם משנים דבר ביחס לנותן. כנגד זה הבטחת "להיות לך לאלהים" משנה, כביכול, את מעמדו של הנותן. עד כה הוא שלט בלא הכחנה בכל העולם ובכל האנושות, ואלוהי כל הארץ ייקרא. ואילו עתה הוא צמצם את שכינתו לאבות של אומה אחת, והרי הוא מעתה גם אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב. ושינוי המעמד הזה גורר אחריו שינוי השם: אלוהי כל הארץ נקרא בשם אלהים, ואילו אלוהי האבות נקרא בשם אל שדי.

אולם שינוי השם איננו נובע רק מצמצם העובדה שנשתנה, כביכול, מעמד האלוהים; אלא הוא נובע גם מאופיו של השינוי הזה. כל עוד האלוהים הוא אלוהי כל הארץ, אין צורך לתת לו שם כלל. שהרי כל השמות הפרטיים באים להבדיל בין עצמים שונים של סוג אחד; כנגד זה אין צורך לתת שם פרטי לעצם שהוא יחיד בסוגו, אלא די לו בשם הסוג. וכן הדבר גם בשם האלוהים. שהרי אחד הוא האלוהים בורא שמים וארץ ואין עוד מלבדו. משום כך די לו בשם אלהים, שהוא שם הסוג, ואין צורך לתת לו שם פרטי. אולם דבר זה נשתנה כאשר האלוהים ייחד את אלוהותו על אומה אחת. מעתה כבר יש צורך לתת שם לאלוהים כדי להבחין בין אלוהי ישראל ובין האלוהים הרבים אשר חלק ה' לכל העמים תחת כל השמים. וכשם שכל עם מכיר את שם אלוהיו, כן יכיר ישראל את שם אלוהי אבותיו. אלא שאלוהי כל עם הוא אלוהים רק לעמו, ועמו הוא כל חלקו באלוהותו; ויש וזולתו אלוהים אחרים, שעמים אחרים עובדים להם - גוי גוי ואלוהיו. וכל האלוהים האלה אינם יחידים בעולם, וכוחם לא בא להם מצמצם; אלא האלוהים שברא שמים וארץ הוא שמסר להם כוח אלוהות והוא שחלק אותם לעמיהם, כדי שיספקו את צורכיהם ויילחמו את מלחמותיהם. אך "לא כאלה חלק יעקב: כי יוצר הכל הוא - וישראל שבט נחלתו" (ירמיה י', טז). האלוהים שברא שמים וארץ הוא עצמו גם אלוהי ישראל. אותו אל שמתחילה עדיין לא היה לו שם - שהרי אין עוד מלבדו - הוא גם אלוהי אבות ישראל הנקרא מעתה בשם אל שדי.

וראו לציין כאן עוד: הבטחת "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו" נאמרה בלשון זה רק לסיום ברכת "פרו ורבו" (ז); ואילו לסיום ההבטחה על מתנת הארץ נאמר לשון "והייתי להם לאלהים" (ח). הבדל זה תלוי בכך שכרכת "פרו ורבו" התחילה להתממש כבר באברהם עצמו, כאשר שרה ילדה לו בן; והכרכה נמשכה אחר כך בכל זרע אברהם. משום כך גם סיום הכרכה הזאת פונה אל אברהם ואל זרעו: "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו". כנגד זה מתנת הארץ לא נתקיימה באברהם כלל; שהרי הארץ נקראה רק "ארץ מגרין", הארץ שאברהם גר בה, אך עדיין לא היה לו בה קניין. וההבטחה לתת את הארץ "לאחזת עולם" התממשה אפוא רק כאשר זרע אברהם כבר היה לגוי. משום כך גם סיום ההבטחה הזאת מתייחס לעם אלוהי אברהם: "והייתי להם לאלהים".

*

עיקרי הדברים שנאמרו לאברהם במעמד הברית נמסרו אחר כך מפי יצחק ליעקב:

כ"ח, ג-ד וְאֵל שְׁדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וְיִפְרֹךְ וְיִרְבֶּךָ
וְהָיִיתָ לְקַהֲל עַמִּים.
וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרִפְת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתְךָ
לְרִשְׁתָּךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם.

ואחר כך חזר עליהם אלוהים בדבריו ליעקב:

ל"ה, יא-יב אָנֹכִי אֵל שְׁדֵי פְרָה וּרְבָה גֹי וְקַהֲל גֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ
וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ.
וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלְיִצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה
וּלְזֶרְעֶךָ אֶחְרִיךְ אֶתְּנֶן אֶת הָאָרֶץ.

ויעקב חזר עליהם בצוואתו ליוסף:

מ"ח, ג-ד אֵל שְׁדֵי נְרָאָה אֵלֵי בְלוּז בְּאָרֶץ כְּנָעַן וְיִבְרָךְ אֶתִּי.
וַיֵּאמֶר אֵלֵי הַנְּנִי מִפְּרֹךְ וְהַרְבִּיתֶךָ וְנִתְמַיֶךָ לְקַהֲל עַמִּים
וְנִתְמַי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אֶחְזֹת עִוְלָם.

כל אחת מהברכות האלה כוללת את עיקרי הדברים שנמסרו לאברהם במעמד הברית: מחד, ברכת פריה ורביה שתביא לידי יצירת קהל של עמים או גוים; ומאידך, מתנת הארץ. וכל הברכות מזכירות בתחילתן את שם אל שדי.

ב. קיום הברית

כל הברכות שניתנו לאברהם במעמד הברית נתקיימו אחר כך במלואן. תחילה נתקיימה ברכת פריה ורביה:

מ"ז, כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּאָרֶץ גֹּשֶׁן
וַיֵּאֱחָזוּ כָּה וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד.

פסוק זה רומז לשתי ההבטחות שניתנו לאברהם, והוא בא לומר שרק אחת מהן נתקיימה באותה שעה. שהרי בני ישראל כבר פרו ורכו מאוד; אך עדיין לא ישבו בארץ שניתנה להם "לאחזת עולם" (י"ז, ח), אלא הם ישבו "וַיֵּאֱחָזוּ" בארץ מצרים. והעובדה ששתי ההבטחות האלה לא יכלו להתקיים כאחת תלויה באופי המיוחד של הלאומיות הישראלית, השונה מזו של שאר כל האומות. שכל העמים נעשים לעם על ידי עצם ישיבתם בארצם הלאומית. ואילו ישראל היו צריכים להיות לעם בלא ארץ ובלא מולדת;

ורק אחרי שכבר היו לעם, היו יכולים לקבל מיד ה' את הארץ שהובטחה להם.² משום כך ברכת "פרו ורבו" יכלה להתגשם רק בחוץ לארץ. שהרי ברכה זו הוציאה את בני ישראל מכלל יחידים והפכה אותם לעם בעל תודעה לאומית משלו. והלאומיות הישראלית צריכה להיווצר בחוץ לארץ דווקא. ורק אחרי שכבר נתקיימה ברכת "פרו ורבו", וישראל כבר היו לעם, היה אפשר להביא אותם אל ארצם כדי לקיים גם את ההבטחה על מתנת הארץ.

ועל פי הדברים האלה יש להבין את האמור בתחילת ספר שמות:

שמות א', ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם.

פסוק זה בא לומר שנתקיימו בבני ישראל רוב הברכות שניתנו לאבות העולם. נתקיימה ברכת "פרו ורבו", שנאמרה לאדם ולנח ולאברהם;³ נתקיימה גם ברכת "שרצו", שסיימה את הברכה שנאמרה לנח (ט', ז); ונתקיימה גם הברכה שנאמרה לאברהם, שהם יפרו וירבו "במאד מאד" (י"ז, ב, ו). ולא עוד, אלא נתקיימה גם ברכה "גאו את הארץ", שנאמרה לאדם ולנח. אולם עדיין לא נתקיימה הבטחת הארץ שנאמרה לאברהם; שהרי עדיין מילאו רק את ארץ מצרים, וטרם הגיעו אל ארצם.

אחרי שנתקיימה במלואה ברכת "פרו ורבו", כבר הגיעה השעה לקיים גם את ההבטחה על מתנת הארץ. אולם ישראל ישבו באותו זמן בארץ לא להם; ודבר זה כבר הביא מאליו לידי כך שהם היו נתונים לשעבוד. שהרי כל עם היושב בארצו של עם אחר נתון למרות העם אדוני הארץ, השולט בארץ כרצונו. עליו לקיים חוקים שלא הוא חקק, לסור למשמעת מלך שלא הוא המליך, וכל מעשיו והליכותיו תלויים בדעת אחרים. ואין לך שעבוד גדול מזה. נמצא, שהבטחת ה' לתת לישראל ארץ כוללת גם את ההבטחה להוציא אותם לחירות: עד כה ישבו בארץ לא להם משועבדים לעם אחר; עתה יוציא אותם ה' לחירות ויביא אותם אל הארץ שהיא ארצם.

על פי זה כבר יובן שישראל יכלו לזכות בארצם רק אחרי שסבלו גלות ועינוי במצרים; אין זו אלא תוצאה ישירה של הלאומיות המיוחדת לישראל - שלא התפתחה מתוך הארץ, אלא קדמה לארץ. ניש לגלות ולשעבוד גם סיבה או משמעות נוספת: שהרי אין אדם יודע להעריך מתנה אלא אם כן סבל קודם לכן מהיעדרה. והואיל וה' הבטיח לישראל גם ארץ וגם חירות, היו צריכים לעבור תחילה את כל מועקת הגלות ואת כל

2. ראה על כך לעיל, פרק יד: ברית בין הבתרים, עמ' 330.

3. תיבת "ויעצמו" איננה עניין לברכות האלה, אלא היא באה להכין את דברי פרעה, ש"עם בני ישראל רב ועצום ממנו". ולפי זה תיבת "וירבו" נדרשת לפניה ולאחריה: היא יוצרת את לשון פריה ורביה וגם את לשון "רב ועצום".

מרורות השעבוד; ורק אחרי שירדו אל הדיוטה התחתונה של השעבוד, הוציא אותם ה' לחירות כדי להביא אותם אל הארץ.

כאשר תם הזמן שנקבע לגלות ולשעבוד, כבר הגיעה עת הגאולה:

שמות ב', כג-כה וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעֻקוּ
וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה.
וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.
וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹהִים.

הכתוב מזכיר כאן שני עניינים. מחד, ישראל זעקו אל האלוהים מקושי השעבוד, ואלוהים שמע את נאקתם; מאידך, אלוהים זכר את בריתו עם האבות. ברית זו כוללת - מלבד ברכת "פרו ורבו" שכבר נתקיימה - גם את הבטחת הארץ, שעדיין לא נתקיימה, וגם את הבטחת "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך" ואת הבטחת "והייתי להם לאלהים", שנתקיימו רק בחלקן ועדיין לא נתקיימו במלואן.

המשך הדברים האלה כתוב בתחילת פרשת וארא:

שמות ו', ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'.
ג נֹאכָא אֶל אֲבֹתָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב כֹּאֵל שְׂדֵי
וּשְׁמִי ה' לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם.
ד וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ.
ה וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מֵעַבְדִּים אִתָּם
וְאָזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי.
ו לִכֵּן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'
וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם
וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתָם
וְגִאֲלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֹרֶעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים.
ז וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים
וַיִּדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם.
ח וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאֶרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לְתַת אֹתָהּ לְאֲבֹתָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב
וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִוְרֶשֶׁה אֲנִי ה'.

ההתגלות פותחת בדברי מבוא על השמות האלוהיים (ב-ג). אחר כך באים שני פסוקים, שכל אחד מהם פותח בתיבת "וגם". שני הפסוקים האלה הם כנגד שני העניינים שנוכרו